

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

Степанюк Олена Владиленівна

Стилістичні функції запозичень у поетичній творчості
Ліни Костенко

Спеціальність: 10.02.01- українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1997

811.161.2

00519196 (V)

Робота виконана на кафедрі загального та українського мовознавства Київського державного лінгвістичного університету

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор Пилинський М.М.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор Брмоленко С.Я.

кандидат філологічних наук
Карпіловська Є.А.

Провідна установа - Національний університет "Києво-Могилянська академія"

Захист відбудеться " 20 " червня 1997 року
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.01.30 у Київському університеті імені Тараса Шевченка
/ 252017, м.Київ, бул.Шевченка, 14/.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка /м.Київ, вул.Володимирська, 58, к.10/.

Автореферат розісланий " 20 " травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

Шахова Шахова Л.І.

Проблема мовних контактів є однією з найбільш актуальних у сучасній лінгвістиці. Протягом останніх десятиліть спостерігається значне підвищення інтересу науковців до всебічного й глибокого дослідження взаємовпливу мов, у зв'язку з чим значно активізується і вивчення лексичних запозичень.

Аналіз процесу засвоєння іноземної лексики українською літературною мовою передбачає насамперед дослідження творчості українських письменників, оскільки "проблема творчості письменника... є складовою частиною ширшої проблеми - значення художніх творів для розвитку літературної мови взагалі".¹ Аналіз використання лексичних засобів у художньому творі сприяє виявленню не лише предметно-логічної, а й емоційної та естетичної інформації, закладеної у тексті.

Мовна творчість Л.Костенко відіграє значну роль у розвитку сучасної художньої мовної практики: її поезія зосереджує в собі важливі соціальні, моральні, естетичні ідеали сучасності, розкриває глибину поетичного мислення авторки, гостроту світосприймання, вміння майстерно зобразити внутрішній світ людини. Іноземна лексика у творах письменниці використовується як стилістичний атрибут індивідуального стилю.

Специфіка прояву взаємовпливу мов у художніх контекстах характеризується тим, що якщо в мові взагалі основною причиною запозичення є необхідність номінації певного поняття, то в художній літературі на перший план виходять стилістичні чинники, які визначають особливості функціонування іноземних слів у художньому творі.

Функціонування лексичних запозичень можна досліджувати з різних позицій. Ми в це поняття включаємо: реалізацію в художньому

ЛНБ ім. І. Стороженка
АВ 37.883

¹ Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. - К.: Наук. думка, 1976. - с. 107.

контексті лексичної семантики іншомовного слова; активізацію його формальних ознак в усій їхній сукупності; виникнення стилістичних конотацій, пов'язаних зі способами поетичного використання запозичень, індивідуальними особливостями їх вживання.

Окремим аспектам використання іншомовних слів в українських художніх текстах присвячені дослідження В.В.Карпової, М.А.Тростогона, В.А.Чабаненка, Т.К.Черторизької та ін., однак проблема функціонування запозичень як характерних і досить виразних елементів поетичного мовлення ще не дістала свого комплексного висвітлення, чим зумовлюється актуальність вивчення особливостей індивідуально-авторського стилю Л.Костенко.

Об'єктом даного дослідження є функціонування іншомовних лексичних одиниць у поетичній творчості Л.Костенко. При цьому основний акцент ставиться на семантичному та стилістичному аспектах проблеми.

Метод дисертації є визначення семантичної структури і стилістичних функцій запозичень, аналіз розвитку і зміни їх семантики в українській літературній мові, розкриття художньо-образного функціонування їх у поезії автора.

Поставлена мета передбачає такі завдання:

- виділити в поетичних творах Л.Костенко іншомовну лексику - запозичення загальнономовного характеру й терміни; визначити приналежність їх до тематичних груп на основі аналізу семантики;
- розкрити семантичну адаптацію запозичень в українській мові;
- дослідити розвиток поетичних конотацій слів, виявити загальні семантичні зміни /виникнення асоціативних значень, загальне семантичне оновлення слів, наповнення їх у контексті новим змістом/;
- проаналізувати стилістичні функції запозичень з погляду

індивідуально-авторського їх використання, особливостей вживання у творах поетеси;

- визначити прийоми організації поетичних контекстів, що сприяють виявленню стилістичних можливостей іншомовних слів.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою дослідження є вихідні положення загального мовознавства про діалектичний зв'язок та взаємодію мови, мислення і навколишньої дійсності. Структура семантики запозичених лексичних одиниць досліджувалась за допомогою лексикографічного методу, який дозволяє на основі використання лексикографічних джерел визначити ядерні і периферійні семи іншомовних слів; дефініційно-понятійного методу, що полягає в аналізі дефініцій запозичених лексем як засобу актуалізації понять, виражених ними; методу етимологічного аналізу. Використання квантитативного методу дало змогу виконати підрахунки, на підставі яких зроблено висновки про статистичні параметри стилю Л. Костенко щодо використання запозичень загальномовного характеру й термінів. Застосовувались методи компонентного аналізу семем та стилістичного аналізу, метод ідентифікації, що допомогло дослідити вмотивованість вибору, смислову доцільність та художньо-естетичну ефективність використаних іншомовних слів.

Наукова новизна роботи визначається матеріалом дослідження та багатоаспектністю його вивчення. Нами вперше зроблена спроба через індивідуальні особливості мовотворчості Л. Костенко розкрити певні закономірності і тенденції функціонування запозичень у поетичному мовленні автора, що дозволяє визначити специфіку образної системи творів поетеси в цілому, показати її вплив на збагачення української літературної мови.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній розкриваються закономірності розвитку семантики іншомовних слів у художніх

контекстах з точки зору впливу ідейно-тематичних особливостей твору на характер семантичних змін використаних запозичень. Одержані результати й висновки можуть бути використані при розробці питань теорії взаємодії різних шарів лексичної системи сучасної української літературної мови у плані функціонально-стильовому, для пояснення лексико-семантичних процесів у сучасній мові, а також для визначення стилістичних можливостей комплексної організації поетичного контексту.

Практичне значення. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у загальних і спеціальних курсах української літературної мови, лексикології, стилістики, лінгвостилістичного аналізу художніх текстів.

Матеріалом для дослідження стали дані картотеки обсягом понад 1000 лексичних одиниць. Картотека створена на основі текстів поетичних творів Л.Костенко, виданих протягом 1958 - 1989 років.

Для ілюстрації значень, відтінків значень, стилістичних характеристик виявлених запозичень використовувались дані Словника іноземних слів, Словника української мови /в II томах/, термінологічних словників. Для з'ясування етимологічних характеристик іноземних слів були використані дані Етимологічного словника української мови. "Этимологического словаря русского языка" М. Фасмера, довідника "Античний світ у термінах і назвах".

Основні положення, що виносяться на захист.

I. Лексичні запозичення та інтернаціоналізми загальномовного й термінологічного характеру, використані у поетичних творах Л.Костенко, становлять семантичну систему, що накладає відбиток на індивідуальний стиль автора. Аналіз семантики іноземних слів виявляє системний характер запозичених лексичних одиниць. Зв'язки їх зумовлені закономірностями взаємодії між поняттями та явищами описуваної дійс-

ності.

2. Семантичний аналіз іншомовної лексики в поезії Л.Костенко показав, що словникові запозичення є проявом загальних тенденцій, які виявляються на матеріалі певної мови. В процесі асиміляції семантична адаптація як початковий етап семантичного освоєння іншомовних елементів мовою – реципієнтом стає необхідною умовою закріплення їх в українській мові. Смыслова структура переважної більшості запозичень ускладнюється, що призводить до появи лексико-семантичних варіантів у мові-реципієнті. Це створює передумови використання лексичних значень та їх відтінків у художніх творах з певною стилістичною метою.

3. На залучення запозичень до поетичних контекстів впливає тематична орієнтація поезій Л.Костенко. Стилiстичні функції іншомовної лексики пов'язані з семантичною структурою слова. Потрапляючи до художнього твору, запозичення переважно не позбавляються своєї вихідної семантики, але можуть створювати нові значення, що відрізняються від попередніх значень семантичними відтінками і стилістичним забарвленням. У результаті взаємодії з іншими мовними засобами в контекстах поетичних творів відбувається розширення або звуження семантичної структури запозичень, зумовлене переосмисленням та індивідуальним сприйманням цієї лексики, що виявляється в образній характеристиці об'єктів.

4. Стилiстичні функції запозичень ведуть до створення поетичної символіки, індивідуальних образів, конкретно-чуттєвих картин зображення, формування образу автора і ліричного героя, до підсилення достовірності викладу. Відзначаємо також експресивну функцію запозичень, пов'язану з ефектами комічності та іронією. Іншомовна лексика виявляє свій смисловий потенціал у складі тропейних структур /порівнянь, епітетів, метафор тощо/, експресивність яких посилює-

ється оновленням семантичної сполучуваності запозичених слів з українськими, що, з одного боку, дозволяє виявити смислову валентність запозичень, а з другого, визначає їх емоційне звучання на тлі семантичних зрушень.

5. Основною стилістичною властивістю запозичень є здатність набувати нових стилістичних значень /емоційних і експресивних/, що створюються контекстом, стаючи його стилістичною домінантою. Існує безпосередній і константний зв'язок між властивостями іншомовних слів, що, залежно від авторської інтерпретації, можуть забезпечувати реалізацію різних стилістичних функцій.

Апробація роботи.

Основні положення дисертаційного дослідження були висвітлені в доповідях на міжнародній конференції "Мова, освіта та нові інформаційні технології" /Київ-1995 р./, на науковій конференції в Українському державному педагогічному університеті /Київ-1996 р./.

З теми дисертації підготовлено 3 публікації.

Структура дисертації. Реферована праця складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, визначаються актуальність роботи, її мета і завдання, описуються методи і прийоми аналізу матеріалу, наукова новизна, теоретичне і практичне значення дисертації.

Перший розділ "Структурно-семантична характеристика іншомовної лексики" складається з 4 параграфів. У §1 викладаються теоретичні основи дослідження запозичень, конкретизується термінологічний апарат. У зв'язку з нерозв'язаністю ряду питань /виділення та умови адаптації іншомовних термінів, їх упорядкування/, із розбіжностями у визначенні понять "запозичення", "запозичене слово" аналізуються існуючі дефініції, розглядаються принципи класифікації слів, пред-

ставлені в працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців /В.В.Дятчук, В.О.Жлуктенко, Л.П.Крисін, Д.С.Лотте, І.І.Огієнко, Ю.В.Цимбалюк, А.Марті, Е.Хауген та ін./.

У §2 використані в поетичних творах Л.Костенко запозичення розглядаються з погляду їх походження; групування іншомовних слів відбувається на основі аналізу їх семантики за тематичною приналежністю, що дає можливість дати кількісну характеристику репрезентантів загальнономовних і термінологічних запозичень у поезії автора.

Серед запозичень загальнономовного характеру /504 лексичні одиниці/ можна виділити декілька тематичних груп, у складі яких виділяються підгрупи. Сюди належать: 1. Лексика, пов'язана з суспільно-державним ладом: назви осіб за соціальним статусом у суспільстві /імператор, султан, візир/; назви осіб за їх адміністративними посадами, професією /регент, мер, програміст/; назви народів /арієць, сарацин/; назви осіб за характерними ознаками їх діяльності /акробат, спірит, турист, бюрократ/. 2. Побутова лексика представлена назвами предметів одягу, взуття /кашкет, фрак, шорти, сандалі/, предметів туалету /позумент, краватка, медальйон, корсаж/, назвами дорогоцінного каміння /рубін, смарагд/, страв і напоїв /єскімо, коньяк, ром/, предметів хатнього вжитку і меблів /буфет, люстра, ширма, фотель/, назвами посуду /амфора, карафа, піала/. 3. Назви ігор /лото, рулетка, доміно/. 4. Літературно-мистецька лексика /менада, грифон, декор/. 5. Назви понять, пов'язаних з освітою /декан, студент, екзамен/. 6. Назви будівель, споруд, приміщень та їх частин /веранда, гараж, мечеть, парпет/. 7. Назви установ, підприємств, закладів /архів, госпіталь, пансіонат/. 8. Назви засобів пересування /пірога, каравела/. 9. Найменування шляхів сполучень /проспект, бульвар, траса/. 10. Слова, пов'язані з військовою справою /гайдук, орден, центуріон, ятаган/. 11. Найменування числових понять /нуль, мільйон/. 12. Абст-

рактна лексика /аномалія, ні вельовання, ностальгія/. 13. Лексика, що характеризує почуття, стан, поведінку людини /азарт, інфантилізм, толерантність/. 14. Лексика, пов'язана з релігією /анафема, бернардин, ксьондз/. 15. Запозичення, які представлені поодинокими словами /зодіак, венгаль, джунглі, карат, пляж, ураган, філігрань/.

Термінологічна лексика нараховує 478 одиниць і представлена в поезії Л. Костенко загальнонауковими, галузевими і міжгалузевими термінами.

Загальнонаукові терміни іншомовного походження становлять 2,7% від загальної кількості використаних термінів /аналіз, гіпотеза, структура, проблема/.

Галузева термінологія досить різноманітна за своєю семантикою. Серед соціально-політичних термінів /14%/ виділено назви форм правління, режимів /монархія, хунта/, державних органів /сенат, поліція/, політичних напрямків, рухів та їх представників /протестант, фронда, фашизм/, назви документів /інвектива, декрет/, суспільних понять і явищ /геноцид, прогрес/.

Численною є тематична група, куди входять терміни з різних галузей знань - філософії /стадія, індивід, фатум/, логіки /казуїст, експлікація/, психології /апатія, емоція, екстаз/, історії /палеозой, ера/, юриспруденції /касація, конфіскація, кримінал/, економіки /номінал, дотація, аванс/. Оскільки значна кількість творів Л. Костенко пов'язана з літературною та мистецькою тематикою, терміни літературознавства, мовознавства, мистецтвознавства становлять найбільшу групу /29%/. Сюди належать терміни літературознавчі /вірш, драма, проза/, лінгвістичні /апостроф, літера, пунктуація/, музичні /вокаліз, дискант, рулада/, театральні /декорація, пірует, роль/, образотворчого мистецтва /альфреско, барельєф, ескіз/, архітектури та скульптури /акротерій, колона, монумент/.

Досить часто звертається Л.Костенко до природничої термінології /16,7%, зокрема використовує хімічні терміни /нафталін, нейлон, озон/, біологічні /анабіоз, генез, гібрид/, фізіологічні /біцепс, нерв/, ботанічні /агава, лавр, бергамот/, зоологічні /бізон, кобра, мелісса/, палеонтологічні /іхтіозавр, птеродактиль/, орнітологічні /пелікан, фламінго/, астрономічні /комета, астероїд, метеор/, На фізико-математичну /інтеграл, куб, дінза/, науково-технічну /пульт, акумулятор, вібрація/ термінологію та спеціальну лексику окремих галузей - медицини, спорту, авіації, космосу /ангіна, вакцина; турник, старт; піке; космос/ - припадає відповідно 5%; 9,2%; 13,8% від загальної кількості використаних термінів.

Використані у поетичних творах Л.Костенко терміни переважно загальновідомі. Вузькоспеціальні слова вживаються автором рідко.

У зв'язку з проблемою запозичень у §3 аналізуються так звані інтернаціоналізми - слова, що мають однакове значення і певні фонетичні відповідності не менш ніж у трьох неблизькопоряднених мовах. Серед інтернаціоналізмів виділяємо слова загальномовного характеру, що називають поняття соціально-політичні, пов'язані з наукою та освітою, абстрактні /еволюція, іронія, компроміс, комунар, революція/. Крім слів загальномовного характеру, використовуються інтернаціональні терміни різних галузей знань: літератури та мистецтва, фізики, спорту /романс, театр, арка, інерція, фініш/. Інтернаціональна лексика представлена 47 одиницями, переважна їх частина - терміни.

У §4 розглядається питання семантичної адаптації запозичень, виявлених у поетичних творах Л.Костенко, проводиться аналіз лексичного значення іншомовних слів в українській мові у зіставленні з їх поетичною семантикою.

Дослідження адаптації запозичень дозволило виділити в українській мові однозначні та багатозначні лексеми. Однозначні запозичен-

ня загальноомовного характеру і терміни використовуються поетесою переважно в прямому значенні, напр.: "Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати"; "Летить комета. Бавиться дитя". Зміни в семантиці однозначних слів пов'язані з їх індивідуальним сприйманням автором, внаслідок чого понятійний рівень запозичень може частково модифікуватися в художніх текстах: "І алігатор міста - алергія - виходить із асфальтів, як з води".

Для багатозначних запозичень, вжитих Л. Костенко, характерним є розширення їхньої смислової структури в мові-реципієнті, що призводить до появи лексико-семантичних варіантів. Для використаних поетесою іншомовних слів характерні традиційні типи перенесень, зокрема - метафоризація: 1/ за схожістю зовнішніх або внутрішніх ознак, аналогією явищ /в укр. м.: німб "аура слави, пошани, успіху", "епіцентр місце, де з найбільшою силою щось проявляється"; У Л. Костенко: "Дажбогу Сонце приміряло німб"; "І в епіцентрі логіки і стресу."/; 2/ перенесення найменувань може відбуватися внаслідок зближення явищ за емоційним враженням, транспозицією лексем із позитивним або негативним значенням на певне поняття. У поетичних контекстах зустрічаємо вживання запозичень зі словниковими переносними значеннями: "Квадратний корінь із мрій романтика", ". тепер зручніші виміри - пігмей".

Що стосується термінологічної лексики, то вона в художніх текстах Л. Костенко часто переосмислюється, набуваючи додаткових метафоричних значень: "Стоїть людина, скинувши баласт" /пор.: баласт "непотрібна річ, зайвий вантаж" і його термінологічне значення у різних видах транспорту/. Таким чином, конкретна термінологічна лексика використовується для розкриття духовного світу людини, її настроїв і переживань.

У складі використаної поетесою термінологічної лексики спостерігаємо і метонімічні переноси за такими моделями: а/ рослина і

плід цієї рослини: " І падали груші, і звались вони - бергамоти";
б/ матеріал і виробы з нього: " Калина міряє коралі ..."

Отже, Л. Костенко вживає переважно такі запозичення, які схильні до розвитку своєї семантичної структури в мові-реципієнті.

Слід підкреслити, що поетеса використовує широкий діапазон значень багатозначних іншомовних лексем зміни в яких у мові-реципієнті відбуваються різними шляхами: 1. від прямого номінативного значення кратер утворилися похідні "чашоподібне заглиблення"; "западина округлої форми"; 2. за різними ознаками: у запозиченні руїна похідне "руйнування, знищення" виникло за результатом дії, а "повне розорення, занепад ч.-н." - за зовнішньою подібністю; 3. від похідного значення: у слові форма друге похідне "одяг встановленого зразка" виникло від першого похідного "зразок, шаблон"; 4. у результаті творення від однієї основи двох і більше семантично пов'язаних іменників; у такій структурі відсутні ієрархічні зв'язки: історія - 1. "закономірний, послідовний розвиток дійсності", 2. "сукупність фактів і подій, що належать до минулого", 3. "наука про загальний розвиток певного народу, країни, суспільства", 4. " оповідання, розповідь про щ.-н.". У поетичних контекстах зустрічається використання як одного з похідних значень запозичень, так і кількох семантичних варіантів слів: "Кратер вдух. Погасли критерії", "старі хатки в солом'яних скафандрах стояли в чорних кратерах села"; "Інша форма - той самий зміст", "Уже була і форма для лиття"; "Ріка тече. Історія мовчить", "Коли історія стоїть на старті перед ривком в космічний стаціонар".

Адаптація іншомовних слів пов'язана також із процесом спроцення в мові-реципієнті їх семантичної структури, що призводить до втрати запозиченнями частини значень порівняно з мовою-джерелом, обмеженням кола понять, які переносяться на український ґрунт /у нім.м.

ерзаці: 1. "заміна, сурогат"; 2. військ. "поповнення, запас"; 3. "ремонт"; 4. "комплектування"; в укр. м. – "неякісний замітник, сурогат". Авторське вживання цієї групи слів пов'язане з переосмисленням їх семантики в художніх контекстах: "Не проміняйте неповторне на сто ерзаців у собі".

Однак переважна більшість багатозначних загальномовних і термінологічних запозичень функціонує в текстах Л. Костенко в одному зі значень /асортимент, баркас, бюджет, віртуоз, декламація, екран, кореспондент, маска, салон, театр; апатія, доза, версія, етюд, ситурнель, романс, сфера, топонімія/.

У другому розділі "Стилістичні функції іншомовної лексики в поезії Л. Костенко" розглядаються способи використання автором запозичень у зв'язку з індивідуальним баченням їх семантики. Розділ складається з 6 параграфів.

§1 присвячений стилістичному аналізу запозичень, пов'язаних з провідними мотивами філософсько-медитаційної лірики поетеси – баченням нег життя, літератури й мистецтва, ролі митця, роздумами над суперечливістю між бурхливим розвитком науки і техніки та морально-етичними цінностями. Мислення образами – одна з характерних рис творчості Л. Костенко. Створення художніх образів пов'язане з авторським розумінням загальномовних і термінологічних запозичень, що розвивають свою семантику у складі картин-описів, розширених метафор. У них астрономічні терміни, художнє осмислення яких іде по лінії антропоморфізму і є орієнтацією на певні символи, поставлять у персоналіфікованому вигляді /"Жонглює космос бриликом Сатурна"/.

Аналізуються контексти, в яких фізичні, астрономічні терміни вживаються в образно-метафоричному значенні, сприяючи формуванню смислового паралелізму. Внаслідок символічного використання семантики слів атом, космос у різних тропях /епітети, метафори/ їх

конкретне значення узагальнюється /"Атомний Вій опустил бетонні по-віки", "Ми - атомні заложники прогресу"/.

Для творчості Л.Костенко характерним є естетичне освоєння ре-алій науково-технічного прогресу. У ряді поезій терміни медицини, фізики виконують функції емоційної домінанти. Внаслідок зіткнення понять спеціальної сфери ежитку з початтями духовної сфери слова, нейтральні з погляду експресивності, стають стилістично маркованими /"Кипить у нас в артеріях сучасність. Нас із металу виклепав модерн". "Плюс-мінус життя. Таблиця розмноження. Квадратний корінь із мрій ро-мантика"/.

У розумінні змісту художніх образів, виявленні ступеня їх ек-спресивності важлива роль належить контекстам, які ілюструють ство-рення нових смислових планів як загальномовних запозичень, так і тер-мінів в /вірші-квіти, вірші-дуби, вірші-каторжани/. Експресивність ви-словлювань забезпечується не лише змістовими, а й формальними чинни-ками.

Музичність світосприймання пов'язана у творах Л.Костенко з ор-ганічним поєднанням життя, поезії та музики. Показовим є використан-ня запозичень зі сфери музикознавства, що утворюють своєрідну об-разно-семантичну систему /"Поезія згубила камертон. Хтось диригує ліктями й коліном. Задеренчав і тон, і обертон, і перша скрипка пах-не нафталіном"/. Приховані семантичні відтінки музичних термінів в виявляються у контекстному зближенні далеких за змістом понять, що свідчить про суб'єктивне сприймання автором семантики слів /кла-віші слова/. Емоційне забарвлення у таких слів виникає тоді, коли вони вживаються для описового позначення понять "життя" і "смерть": "Не всі ідуть віками безборонно від до, ре, мі, фа, соль, ля, сі - до партитури маршу похоронного".

Індивідуальне використання іншомовних слів виявляється у фор-

муванні образу автора, що експлікується за допомогою лінгвістичних і композиційно-архітектонічних засобів. Залучення військової, спортивної, медичної термінології пов'язане зі створенням смислового паралелізму, опосередкованих асоціативних зв'язків. У вірші "Коректна ода ворогам" виявляється номінативна експресивність у вживанні спортивних термінів /гантелі, турник, штанга/, авторська інтерпретація семантики яких переносить їх зі сфери професійного вжитку на людські стосунки.

Художнє переосмислення ряду термінів спричиняється їх контекстними зв'язками з іншими лексичними елементами творів /"Я лиш інструмент, в якому плачуть сні мого народу"/, що веде до створення індивідуальних метафор /біцепси душі, фізкультура духа/.

Своєрідність метафоричної системи Л.Костенко пов'язується з актуалізацією семантики запозичень, які стають логіко-смисловими центрами творів, надають висловлюванню потрібного авторові змісту, тону, забарвлення /"Поет не буде шизмом для вбивць", "Поет стає жокем - і привіт"/. Образно-асоціативний комплекс метафор утворює емотивно забарвлені значення іншомовних слів /духовні магістралі віку, мігрень душі/. Внаслідок нової сподучуваності лексем утворюються метафори, що сприймаються як неологізми /аргумент копит, кредо рукава/.

Індивідуальне сприймання автором семантики іншомовних лексем виникає тоді, коли вони, виступаючи об'єктами порівнянь, приписують суб'єктам ознаку, відсутню серед елементів їх значення /"Було життя, як вірш без пунктуації"/. Авторська інтерпретація певних явищ набуває форми позитивного чи негативного оцінювання внаслідок прирошень стилістико-ситуативного плану /пружинно-спіральні негідники; душа з очима снайпера/.

У §2 розглядається функціонування запозичень у пейзажно-філо-

софськiй лiрици, де особливо актуалiзується найменування кольорiв та музична термiнологiя.

Образна виразнiсть картин природи пов'язана з формуванням зорових уявлень, якi виникають внаслiдок рключення до кологiстичної палiтри не лише слiв, що називають усталенi вже в мовi ознаки /смагдадовi лiси, хмари пурпуровi/, а й назв багатьох предметiв, здатних викликати в уявi читача поняття кольору /мельхiорове лiто, дiамантовi жуки/. Iндивiдуальнi особливостi сприймання окремих слiв виявляються у видiленнi семи кольору в iнших назвах /пор. ще: лотоси бiлили, мов пiали; зливи блискучi, як циркулi/. Поява конкретно-зорових ознак супроводжується емоцiйно-оцiнним забарвленням, внаслiдок чого семантика запозичень на стилiстичному рiвнi зазнає оновлення.

Асоцiацiї, що виникають у процесi формування тропiв /порiвнянь, метафор/, пов'язанi з понятiйними сферами запозичень та їх асоцiативними полями /дубiв золотi герби; мантiї дощу, мегафони мальв; земля у росах, як в парцi/.

Образно-переносне живання музичних термiнiв у складi метафор дає можливiсть вiдтворити в поетичних контекстах звуковi асоцiацiї, "озвучити" створенi образи /сонячне скерцо, сонати солов'їв, спiває лiс захриплими басами/.

Художнього переосмислення набувають назви iгор, предметiв туалету, термiни лiнгвiстичнi та фiнансовi, використання яких на перший погляд може здатися несумiсним порiвняно з бiльш традицiйними для такого типу лiрики поняттями. Перенесення i розкриття семантики лексем в iншiй площинi дає можливiсть опосередковано характеризувати зв'язки i вiдношення мiж певними поняттями та явищами /лiто гратиме в лото; вечiр сипав золотi монети; молодик над смужкою лiсiв поставить позолочений апостроф/.

Конкретно-чуттєвi образи розкривають тонку гаму емоцiй, почуттiв автора або лiричного героя. Iншомовна музична та архiтектурна

термінологія виконує інтимізуючі функції, її вживання пов'язане з тенденцією до психологізації вірша /світанки у смарагдовій ворсі; готика самотності, готика суворості/.

У 53 аналізується функціонування іншомовних слів, пов'язане з включенням їх до ряду стилістичних прийомів, спрямованих на певне експресивне завдання. Для розгорнутих картин-описів є характерною акумуляція назв на позначення понять побутової сфери, транспортних засобів, мистецьких і технічних термінів, що фігурують одночасно в номінативній функції і в художній. Художньо виразними є запозичені загальнонаукові та галузеві терміни, що ампліфікаційно нагнітаються в текстах для досягнення динамізму в зображенні процесу наукового дослідження у вірші "Скрипка Страдіварі", для індивідуалізації мовних партій програмістів у поемі "Дума про братів неазовських", де на актуалізацію термінологічної лексики впливають фактори розвитку сюжету.

Контекстна сполучуваність є основою реалізації стилістичного значення запозичень з інвертованим експресивним завданням-іронією, що не має прямого відношення до семантичної структури слова в цілому, але співвідноситься з емоційними семами, які входять у лексеми /бестія цибата, п'ястись на котурни/. На цьому ж співвідношенні формується варіант індивідуалізованого вживання інтернаціональних термінів, семантична сполучуваність яких з українськими просторічними елементами стає основою ряду саркастичних побудов /ідеї розплямкати/.

Іншомовні слова - об'єкти порівнянь є носіями ознак, що загалом виводяться зі словникового значення лексеми /двори були, як грати; обличчя мудре, як пергамент/.

У складі метафор запозичення вживаються здебільшого переносно /сині ірисі втоми; чорна магія чола/. Персоніфіковане використання

запозичень загальноомовного характеру і термінів є засобом їх проєкції на нову площину / заговорив шопенівський ноктурн/, причому зв'язок останніх із відповідною терміносистемою не поривається. Запозичення у ролі епітетів передають оцінну стилістичну інформацію /на вроду етагонна; фантастичний пошук/, акцентують увагу на певних деталях /руки, золоті ліани; вовк, ночній соліст; "Ми, підігрити вічності, мандрівники"/.

Антропоніми, що розглядаються в §4, є результатом свідомого добору засобів вираження авторської думки. Як джерело образності використовуються імена визначних діячів науки і культури, історичних осіб. Власні назви функціонують у творах Л. Костенко як конструктивні елементи і одночасно несуть предметно-логічну та художню інформацію. Імена використовуються в ролі символів ознак або вчинків, що характеризують особу.

Власні назви вживаються у номінативній функції, але переважно виступають об'єктами порівняння, набувачки виразності в інтимній ліриці /розлука страшна, як Тамерлан/; вони беруть участь у створенні експресивно-оцінних характеристик, внаслідок чого досягається афористичність висловів /" І все тому, що наша ера чомусь і досі не дає Гомера"/. Вживання імен у формі множини переводить їх у площину побутового змужу /" І косяками підуть тоді Ойстрахи, ура! - серійний випуск Паганіні"/, а також є засобом негативного оцінювання автором певних явищ /" Барикади совісті - проти берій"/. Використовуючи інформативність античних імен у вираженні образного змісту, автор вживає їх з метою естетизації поетичних творів /" сидить бабуся, як Деметра"; "Мати. Каріатида з божої глини"//.

В індивідуально-авторських афоризмах, які розглядаються у §5 і до яких належать створені поетесою мовні звороти, що вільно вицленюються з тексту і образно узагальнюють думку, запозичення виступа-

ить переважно логіко-семантичними центрами висловлювань, побудованих на основі реалізації змістових понять іншомовних лексем /"Хоч піднімай його демократом, а хам не стане демократом"/. Метафоризація семантики стосується переважно термінів, для яких характерним є контекстне поєднання з поняттями духовної сфери /епіцентр логіки і стресу; "Дозиметром не виміряєш дозу тотального спустошення душі"/. Афористичність висловлювань досягається у творах автора шляхом трансформації сталих виразів, розширення їх компонентного складу /брати істину в оренду, перпетуум мобіле історії/. Мислення "стилем математичних формул" дозволило поетесі створити індивідуальні афоризми, в яких математичні терміни стають логіко-смісловими центрами і, не метафоризуючись, набувають у контексті ознаки загальної образності /"Чи страх пропорційний до маси тіла?"/.

У §6 розглядаються шляхи створення експресивності заголовків, що концентрують смислову специфіку твору й несуть художню інформацію. Запозичення в них використовуються в номінативній функції і в складі метафор, де актуалізується асоціативний комплекс, пов'язаний із буквальним значенням слова. Емотивно-естетичний ефект заголовків зумовлюється семантичною сполучуваністю лексичних елементів /Шпиль туги", "Трамплін для сосен і снігів"/. Експресивність досягається також шляхом змін у компонентному складі сталого виразу /"Finita la tragedia"/, наданням заголовку пейоративного змісту /"Коректна ода ворогам"/.

У загальних висновках до всієї роботи основні положення, що вносяться на захист, представлено як доведені результатами дослідження, зокрема й твердження про те, що лексичні запозичення у поезії Л. Костенко утворюють образно-семантичний комплекс, кожен елемент якого внаслідок індивідуального осмислення та вживання стає здатним виявляти свій смисловий потенціал, виконувати певні стилістичні

функції у художніх контекстах, чим і визначається специфіка образної системи творів поетеси.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Акварелі слова. Поетична мова Ліни Костенко // Дошкільне виховання. - 1996. - № II. - 5с.
2. "Поет - це медіум історії". Стилiстична лексика у творчості Ліни Костенко // Рідна школа. - 1997. - № 3-4. - 7 с.
3. Засоби милозвучності і поетичний ритм // Дивослово. - 1997.- №5-6. - 5 с.
4. Комп'ютерні тести з розділу "Практична стилістика" курсу сучасної української літературної мови /на матеріалі творчості Л.Костенко/ // Матеріали міжнародної конференції "Мова, освіта і нові інформаційні технології".- К.:КДУ, 1995.- с.47-51.

Степанюк Е.В. "Стилистические функции заимствований в поэтическом творчестве Л.Костенко". Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык, Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1997.

В работе впервые исследованы стилистические функции заимствований в поэзии Л.Костенко с точки зрения их индивидуально-авторского использования, что позволило определить специфику образной системы произведений автора. Проанализировано развитие и изменение поэтической семантики лексем, общие семантические изменения.

Stepaniuk E.V. "Stylistic functions of borrowings in the poetical works of L.Kostenko". Thesis for a candidate's degree in philology in speciality 10.02.01 - Ukrainian Language, Kyiv State Linguistic University, Kyiv, 1997.

In this thesis the stylistic functions of borrowings in L.Kostenko's poetry were studied for the first time from the point of view of their individual-author's usage, which enabled to define specification of the author's system of images. The development and change of poetical semantics of lexemes and general semantic changes were studied.

Ключові слова: запозичення, конотація, образ, семантика, символ, експресія, емотивно-оцінний компонент, мова-реципієнт.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized, cursive name followed by a long, thin vertical line extending downwards.

Підписано до друку 18.12.1996 р.Об.2,0.Формат 60х84 1/16.

Друк офсетний.Тир.100.Зам.288.Безкоштовно.

ДОД УДНУ ім.Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

345845

Ab 37.883

AB 37.883